

# Diyaret İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği<sup>1</sup>

Şule Soyal Şenol

Dr.

Diyaret İşleri Başkanlığı, Bartın İl Müftülüğü

bisenol@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-9726-9924

## Öz

365 yapraklı takvimler, Müslümanların ihtiyaç duyduğu namaz vakitlerini, dinî, resmi ve özel günlere dair bilgileri içermesi, kolayca okunması, dağıtım ağlarının genişliği ve ucuz olması gibi sebeplerle en yaygın bilgi kaynaklarından. Diyanet, din hizmetleri kapsamında bir takvim hazırlamakta, bu takvim her yıl yenilenerek yeniden basılıp yurt içi ve yurt dışında dağıtılmaktadır. İletişim araçlarının artmasıyla takvim kullanımının azaldığı düşünülse de aslında hazırlanan takvimlerin dijital platformlarda yayınlanmasıyla kullanım alanı genişlemiş ve daha çok kişi takvimlerden istifade etmeye başlamıştır. Diyanet takvimleri, her güne bir sayfa gelecek şekilde hazırlanmış olup sayfaların ön yüzlerinde tarih ve namaz vakitlerinin yanı sıra ilgili tarihte gerçekleşen olaylara ile ayet ve hadislere yer verilmektedir. Takvimlerin bilgiyi yaymada pratik bir araç olması, takvim için seçilen metinleri ve bu metinlerin kaydedilme şeklinin önemini artırmaktadır. Bu sebeple halka yönelik hazırlanan kitap, hadis kartelası, takvim yaprağı, vaaz, hutbe veya sohbet metni için seçilen hadislerin, bu ilmin geleneklerine uygun bir şekilde kaynaklarından alınıp çalışmalarda yerini bulması gerekmektedir. Araştırmanın temel hedefi, Diyanet takvimlerindeki hadislerin kaynaklarını, sıhhatlerine ilişkin problemleri ve hadis metinlerinde göze çarpan bazı sorunları ele almaktır. Bu çalışma, doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleriyle hazırlanmış ve yazılı hazır veri olarak Diyanet'in 2023 yılı 365 yapraklı takviminden yararlanılmıştır.

---

<sup>1</sup> **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

**Etik Beyan/Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Şule Soyal Şenol).

**Geliş/Received:** 30 Ocak/January 2025 | **Kabul/Accepted:** 19 Mart/March 2025 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2025

**Atıf/Cite as:** Şule Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği, Danisname 10 (Mart-March 2025), 41-66

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15053394>

**CC BY-NC 4.0** | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri, 2023 Yılı Takvimi, 365 Yapraklı Takvim.

## The Source Problem of Hadiths in the Calendars of the Presidency of Religious Affairs: The Case of 2023 Calendar

### Abstract

Calendars with 365 pages are one of the most common sources of information for Muslims, as they provide prayer times, religious, official, and special days. They are easy to read, widely distributed, and inexpensive. Although it is believed that the use of calendars has declined with the rise of communication tools, in reality, their usage has expanded through publication on digital platforms, allowing more people to benefit from them. The circulation of Diyanet calendars has exceeded 3 million and it is estimated that domestic and international calendars are read by 10 million people. Religious calendars are designed with one page per day, and the front side of each page includes the date, prayer times, significant historical events that occurred on that day, as well as selected verses and hadiths. The practicality of calendars as a means of disseminating information highlights the importance of both the selection of texts and the way they are presented. For this reason, the hadiths selected for books, hadith charts, calendar pages, sermons, or public talks should be sourced in accordance with the scholarly traditions of hadith studies and be accurately represented in such works. The main objective of the study is to examine the sources of the hadiths featured in the Diyanet calendars, the problems related to their authenticity, and some of the problems in the hadith texts. This study was prepared using document analysis and content analysis methods, and with the Diyanet's 365-leaf calendar for the year 2023 serving as the primary source of written data.

**Keywords:** Hadith, Presidency of Religious Affairs, Religious Services, 2023 Year Calendar, 365 Leaf Calendar.

### Giriş

365 yapraklı takvimler en yaygın bilgi kaynaklarından. Bu duruma, özel günler ve namaz vakitlerine dair bilgileri içermesi, okumanın kolay olması ve hesaplı olması gibi sebepler etkilidir. Türkiye'de resmi olarak din hizmetlerini yerine getiren tek kurum olan Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın<sup>2</sup> bu hizmetler kapsamında bir takviminin bulunmasını çok önemlidir. Kendisine dini konularda bilgilendirme görevi verilen Diyanet'in, takvimin her yıl yenilenerek yeniden basılması, bu baskıların 3.000.000'ü aşması ve yaygın bir dağıtım alanına sahip olması nedeniyle toplumun din algısının oluşması üzerinde büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu durum akademisyenlerin ilgisini çekmiş ve takvimler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu akademik çalışmalar; Diyanet

<sup>2</sup> Çalışma boyunca kurum adı Diyanet olarak anılacaktır.

takvimindeki din algısı,<sup>3</sup> yaygın din eğitimi bakımından Diyanet'in, dinin toplumu yönlendirmesinde takvimleri araç olarak kullanmasındaki rolü<sup>4</sup> ve takvimlerde yer alan hadislerin tahrir ve tenkidi üzerinedir. Bu çalışmaların içerisinde tahrir ve tenkid üzerine iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ayşe Nur Çiftçi tarafından yapılan "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi"<sup>5</sup> başlıklı çalışmada, takvim hadislerinin kaynakları, seçilmiş bazı hadislerin tahrir ve tenkidi ve yazar tasarrufundan kaynaklanan hususlar ele alınmıştır. Emine Arslan tarafından yapılan "Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği"<sup>6</sup> çalışmada da 2022 yılı Diyanet Takvimi'nde yer alan hadisler tasnif edilerek edeple ilgili olanların tetkik, tahriri yapılmıştır. Bir takım değerlendirmelerle beraber önceki yıllarda yapılan araştırmalara ve diğer kurumlar tarafından hazırlanan takvimlere de işaret edilerek karşılaştırmalara yer verilmiştir. Çalışmaların ortak noktası ise elde edilen bulguların ve yapıcı eleştirilerin takvim yazarları tarafından dikkate alınmasıdır.

Diyanet takviminde her bir gün için ayrı bir yaprak hazırlanmıştır. Yaprakların ön yüzlerinde gün ve namaz vakitlerinin yanı sıra tarihte bugün olan olaylar, ayet ve hadisler yer almaktadır. Takvim yapraklarının arka yüzlerinde de bir ayet veya hadis ile beraber iman, ibadet ve ahlak konuları, dinî bayramlar, fetvalar, mübarek gün ve gecelere ilişkin bilgiler ve dinî ve milli tarihten önemli şahsiyetlerin biyografisi yer almaktadır.

Günümüzde hadislerin kaynaklardaki kullanımını konusundaki hassasiyet daha önemli hale gelmiştir. Hadislerin kaynak gösterilme yöntemlerini dikkate almamak, hadislerin güvenilirliğine gölge düşürdüğü

---

3 Rifat Atay- Halil Arslan, "Üç Dönem, Üç Takvim: 2002, 2007 ve 2011 Yılları Takvimleri Örneğinde Diyanet Söyleminin Analizi", *Dini Araştırmalar* 20/52 (12 2017), 141-157.

4 İbrahim Yenen- Adem Sağır, "Yaygın Eğitsel Bir Metin Olarak Takvim: 2012 Yılı Diyanet Takvimi Örneği", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- II*, ed. Mustafa Kaya (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 181-221; Zeynep Türkan Baz, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinin Değerlendirilmesi (2008 ve 2018 Takvimleri)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

<sup>5</sup> Ayşe Nur Çiftçi, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

<sup>6</sup> Emine Arslan, *Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği-* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2024).

gibi Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı bilinmeyen bir sözün hadismiş gibi nakledilmesi gibi sonuçlara yol açacaktır. Bu sebeple halka yönelik hazırlanan kitap, hadis kartelası, takvim yaprağı, vaaz, hutbe veya sohbet metni için seçilen hadislerin, bu ilmin kâidelerine uygun bir şekilde kaynaklarından alınıp çalışmalarda yerini bulması gerekmektedir.

Araştırmanın temel amacı, Diyanet takvimlerindeki hadislerin kaynaklarının sıhhatlerine ilişkin problemlerin ve hadis metinlerinde göze çarpan bazı sorunların ele alınmasıdır. Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılacak ve 2023 yılı 365 yapraklı Diyanet takviminin içerik analizi yapılacaktır. Takvim yapraklarının ön ve arka yüzünde pek çok hadis metni bulunmakta olup bu metinlerin veriliş şekli ve sıklığı incelenecektir. Konular, "hadislerin kaynakları ile ilgili sorunlar ve hadislerin sıhhatleri ile ilgili sorunlar" şeklinde iki başlık altında toplanacaktır. Bu sebeple örneklem oluşturmak maksadıyla takvimin ön ve arka yüzünde yer alan seçme hadislerin orijinal metinleri bir araya getirilecektir. Daha sonra cerh ve tadil edebiyatına ilişkin eserlerden faydalanarak râviler hakkında veriler toplanacak ve hadislerin senetleri incelenecektir. İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular yer yer 365 yapraklı Diyanet takvimi üzerine yapılan çalışmalar ile kıyaslanacaktır.<sup>7</sup> Takvim yazarlarının yaptığı hataların daha iyi anlaşılabilmesi için hadis metinleri ve kaynakları takvim yapraklarında yazıldığı şekliyle yazılacak, imlâ düzeltmesine gidilmeyecektir. Gerekli yerlerde hadislerin Arapça metinlerine yer verilecektir.

### 1. Takvimin Hadis Muhtevası

Tek tek hadis kaynaklarını saymak suretiyle takvimin arka yüzünde 170 hadis, ön yüzünde 46 hadis, metin içinde 110 hadis tespit edilmiştir. Takvimde toplamda 326 hadis bulunmaktadır. Takvimde yer alan hadislerin kaynak dağılımını gösteren bir tablo şöyledir:

Kaynak	Arka Yüzdeki Hadis Sayısı	Ön Yüzdeki Hadis Sayısı	Metin İçindeki Hadis Sayısı	Toplam Hadis Sayısı
Buhârî	42	9	26	77
Müslim	19	8	30	57

<sup>7</sup> 17 yıl önce yapılmış bir çalışma olan "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi" ile mukayese yapılacak ve takvime yöneltilecek eleştirilerin ne denli dikkate alındığı anlaşılmasına çalışılacaktır.

Kaynak	Arka Yüzdeki Hadis Sayısı	Ön Yüzdeki Hadis Sayısı	Metin İçindeki Hadis Sayısı	Toplam Hadis Sayısı
Tirmizî	36	14	32	82
Ebû Dâvûd	22	8	15	45
İbn Mâce	8	3	7	18
Nesâî	5	1	2	8
İbn Hanbel	16	2	8	26
Dârimî	2	-	-	2
Taberânî	2	-	2	4
İmam Mâlik	2	-	1	3
Hâkim	-	4	1	5
Beyhakî	1	-	2	3
İbn Hibban	-	-	2	2
Ebû Ya'lâ	-	1	-	1
Abdürrezzâk	-	-	1	1
<b>Toplam</b>	<b>170</b>	<b>46</b>	<b>110</b>	<b>326</b>

Tablodan anlaşıldığına göre takvim hadislerinin hazırlanmasında en fazla Buhârî ve Tirmizî'nin en az da Ebû Ya'lâ ve Abdürrezzâk'ın eserlerinden istifade edilmiştir. Hadislerin konu dağılımı yapıldığında da şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebû Ya'lâ	Abdürrezzâk	Toplam
Îmân	1	5	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	1															9
Edeb	1	4	8	8	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	2															4
Salât	3	5	2	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
																6
Birr	4	8	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
			1													4
Zühd	3	4	6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
																6
Deavât (Dua)	5	4	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
			4													7
Zekât	3	-	1	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	8
Vitr	-	-	2	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Rikâk	6	1	2	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1
																2
Menâkı	1	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8

Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebü Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebü Ya'la	Abdürrezzâk	Toplam
<b>b</b>																
İlim	5	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Sıyâm (Oruç)	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	7
Cum'a	-	4	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Tefsir	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Cennet	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Sıfatü'l-Kıyâme	1	-	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Ezân	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Cihad	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Mesâcid	1	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Nikâh	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Büyü'	4	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	9
Tatavvu'	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Libâs	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Enbiyâ	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Merdâ	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Ta'bîr	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Fiten	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kader	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
Tıb	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Cenâiz	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Et'ime	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İstî'zân	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Hudûd	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ferâiz	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Şehâdât	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Radâ'	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Zikir	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Tereccül	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Hac	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mukadime	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İkâme	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sayd	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İmâre	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Fezâilü'l-Kur'ân	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Bab Başlığı	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	İbn Hanbel	İbn Mâce	Nesâî	Dârimî	Taberânî	Muvatta'	Beyhakî	Hâkim	İbn Hibban	Ebû Ya'lâ	Abdürrezzâk	Toplam
Diğer	5	1	9	8	2 3	4	4	-	3	-	1	4	2	1	1	5 6

Hadislerin konu dağılımını incelendiğinde iman, ibadet ve ahlak konularında oldukları görülmektedir. Hadisler; inanç esasları, imanın şartları, namaz, oruç, zekât, hac, güzel ahlak, edep, insan ilişkileri ve davranışları, dua, zikir ve Allah'ı anmak, cihad, ticaret, nikah, aile hayatı, toplumsal ilişkiler, enbiya, sahabenin faziletleri, kıyamet, ahiret, cennet, cehennem, sağlık, tıp, Kur'an'ın fazileti, ilim öğrenme ve öğretme gibi alt başlıklardadır.

## 2. Hadislerin Kaynakları ile İlgili Sorunlar

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı takvimde yer alan hadislerin kaynak açısından sorunları; bu kaynakların seçimi ve bu kaynaklara atıfta bulunma tekniği şeklindedir.

### 2.1. Kaynak Seçimi

Hicrî/Milâdi 3./9. asır, hadis ilimleriyle ilgili temel eserlerin telif edilmesi, hadis usûl ve ıstılahlarının bir bölümünün yazılması sebebiyle hadis tarihi açısından gelişme dönemi olarak kabul edilmiş<sup>8</sup> ve daha sonraki dönemlerde Kütüb-i Sitte adı verilen temel hadis kitapları bu asırda yazılmıştır.<sup>9</sup> Buna göre; Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'in *Sahih*'leri, Ebû Dâvûd (ö. 275/889), İbn Mâce (ö. 273/887) Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî'nin (ö. 303/915)'nin *Sünen*'leri "Kütüb-i Sitte" kitaplarıdır.<sup>10</sup> Bu listeye İmam Mâlik (ö. 179/795)'in *Muvatta'*sı, Dârimî (ö. 255/869)'nin *Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned*'i eklenerek "Kütüb-i Tis'a" adı verilmiştir.<sup>11</sup> Yapılan çalışmalarda hadislerin öncelikle temel kaynaklardaki yerinin gösterilmesi ilmî bir zorunluluktur.

Takvim hadislerinin kaynaklarının kullanım sıklık analizi şu şekildedir:

8 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 70.

9 Yücel, *Hadis Tarihi*, 83.

10 Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 158; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 192.

11 Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 158.

Buhârî'ye 84, Tirmizî'ye 81, Müslim'e 66, Ebû Dâvûd'a 45, İbn Mâce'ye 21, Nesâî'ye 10, Müsned'e 9, Hâkim'e (ö. 405/1014) 5, Taberânî'ye (ö. 360/971) 3, Muvattâ, İbn Hibbân (ö. 354/965), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Dârimî'ye 2'şer defa, Ebû Ya'lâ (ö. 307/919) ve Abdürrezzâk (ö. 211/826-27)'a 1'er defa atıfta bulunulmuştur.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) göre; Buhârî, Müslim ve İmam Mâlik'in eserleri birinci tabaka, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin eserleri ikinci tabaka, Abdürrezzâk, Taberânî ve Beyhakî'nin eserleri üçüncü tabaka, İbn Hibbân ve diğerlerinin eserleri dördüncü tabakadandır.<sup>12</sup> D.İ.B 2023 365 yapraklı takvimde yer alan hadislerin çoğunlukla birinci derece kabul edilen hadis kitaplarındaki kaynaklarına atıfta bulunulduğu ancak bazı hadislerin kaynaklarına işaret edilirken birinci ve ikinci derece kaynaklar yerine, sonraki dönemlerde yazılmış üçüncü ve dördüncü dereceden kaynaklara işaret edildiği görülmüştür. Kütüb-i Sitte eserlerinde bulunan bir hadise, *Müstedrek* ve *Şuabü'l-îmân* gibi eserler kaynak gösterilmiştir. Bu kaynak gösterimi hadisin sıhhatine zarar vermemekle beraber takvimin ilmî diline uygun değildir. D.İ.B 2023 365 yapraklı takviminde on dört hadisin<sup>13</sup> bu şekilde gösterildiği tespit edilmiştir. Takvimde yer alan şu hadisler konuya örnek olarak gösterilebilir:

“(Herhangi bir konuda) Hakemlik yaptığımız zaman âdil olun.” hadisine 29 Mart ve 7 Temmuz 2023 tarihlerinde arka yüzde “Taberânî, el-Mu‘cemu‘l- evsat, IV, 40-41” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Hadis eserin 4. cildin 40-41. sayfasında bulunamamıştır.<sup>14</sup> Bu durum baskı farkından kaynaklanabilir. Bu hadis, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'*ında<sup>15</sup> ve Ahmed b. Hanbel'in

12 Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, thk. es-Seyyid Sâbık (Kâhire: Dâru'l-Cil, 2005), 231-233.

13 Bk.: 29 Mart ve 7 Temmuz arka yüz, 23 Temmuz arka yüz metin içi, 10 Kasım arka yüz, 31 Temmuz arka yüz metin içi, 24 Ocak 2023 ön yüz, 29 Ocak ön yüz, 20 Haziran ve 30 Temmuz tarihlerinde ön yüz, 10 Eylül arka yüz metin içi, 30 Kasım ön yüz, 17 Ocak arka yüz metin içi, 30 Temmuz arka yüz metin içi, 20 Nisan 2023, Arka yüz metin içi.

14 Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mu‘cemü'l- evsat, thk. Târik b. Avd- Abdülmuhsin b. İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995) 2/320, 342; 3/83, 225; 6/40, 357; 7/41.

قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن لكم على قريش حقا ولهم عليكم حقا ما عاهدوا فوفوا واسترحموا فرحموا وما حكموا فعدلوا وما ائتمنوا فأدوا فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين

15 Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 3/467 (No. 5909).



*Müsned'*inde<sup>16</sup> yer almaktadır. Bu kitaplar, birinci ve ikinci tabakaya ait hadis eserleridir. Hadise kaynak olarak daha sonraki döneme ait bir eser yerine bu temel eserlerin gösterilmesi gerekmektedir.

23 Temmuz arka yüz metin içi “Allah’ım! Günahımı bağışla, kalbimdeki öfkeyi dindir ve beni fitnecilerin saptırmasından koru...”<sup>17</sup> hadisine “Taberâni, el-Mu’cemü’l-kebîr, XXIII, 338, No:785” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*inde<sup>18</sup> bulunmaktadır.

31 Temmuz arka yüz metin içinde bulunan “Kim hoşuna giden bir şey görür; “Mâşâallâhu lâ kuvvete illâ billâhi lem yedurrahu” “Allah’ın dediği olur. O’dan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur.” derse, o kimseye hiçbir şey zarar vermez.”<sup>19</sup> hadisine “Beyhakî, Şuabü’l-Îmân, 90, 4370” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadis, Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında<sup>20</sup> geçmektedir.

29 Ocak 2023 ön yüzde “Allah’ım! Lütfun, rahmetin, bereketin ve rızkımdan bana bolca ihsan eyle.” hadisine “Hâkim, De’avât, 1868” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Uzun bir metnin parçası olan bu cümle müstakil bir hadismişi gibi anlaşılmaktadır.<sup>21</sup> Bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*i<sup>22</sup> ve Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında<sup>23</sup> yer almaktadır. Ayrıca Hâkim’in hangi eserinin kullanıldığına işaret edilmemesi de teknik bir sorundur. Eser adı verildikten sonra cilt ve sayfa numarası da gösterilmelidir.

“Allah’ım! İnsanların görüp bilmediği her yerde Senden korkmayı bana nasip eyle.” hadisine 20 Haziran ve 30 Temmuz 2023 tarihlerinde ön yüzde “Hâkim, Müstedrek, 1, 705” şeklinde kaynak verilmiştir.<sup>24</sup> Bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned'*i<sup>25</sup> ve Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında<sup>26</sup> yer almaktadır.

16 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût- Âdil Mürşid (Müessesetü’r-Risâle, 1995), 13/91 (No. 7653); 19/318 (No. 12307); 20/245; 32/311; 33/21, 26, 42.

17 اللهم اغفر لي ذنبي وأذهب غيظ قلبي وأجرني من مضلات الفتن

18 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/200 (No. 26576).

19 Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, 6/212 (No. 4060): مَنْ رَأَى شَيْئًا يُعْجِبُهُ، فَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ لَمْ يَضُرَّهُ

20 Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6/8 (No. 9761):

من قال حين يمسي سبحان الله العظيم وبحمده لا حول ولا قوة الا بالله لم يضره شيء حتى يصبح

21 Hâkm, *el-Müstedrek*, 1/678 (No. 1868): اللَّهُمَّ ابْسُطْ عَلَيْنَا مِنْ بَرَكَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ وَرِزْقِكَ

22 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/247 (No. 15492).

23 Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 2001), 6:156 (No. 10370).

24 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/705 (No. 1923): اللهم وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/265 (No. 18325).

26 Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 1/388 (No. 1230).

30 Kasım ön yüzde bulunan “(Allah’ım!) Göz açıp kapayınca kadar beni nefsim bırakma.” hadisine Ebû Ya’lâ, Zikir ve Dua, 914 şeklinde kaynak gösterilmiştir. Atıf olarak adı geçen müellifin Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) olması beklenir. Ebû Ya’lâ’nın ise *el-Müsned*<sup>27</sup> adlı meşhur eseri vardır. Fakat bu eserde içeriği sebebiyle “Zikir ve Dua” şeklinde bir bölüm yoktur. Hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde<sup>28</sup> ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde<sup>29</sup> bulunmaktadır.

17 Ocak arka yüz metin içinde “Allah’ım fakirlikten, küfürden, şirkten, nifaktan ve görsün duysunlar diye yapılan amelden sana sığınırım.” hadisinin kaynağı “İbn Hibbân. Sahih, III, 300”<sup>30</sup> şeklinde gösterilmiş ve hadisin bir bölümü alınmıştır. İbn Hibbân’ın eseri dördüncü tabakadan kabul edilmektedir. Bu sebeple ikinci dereceden kaynak olması bakımından Ebû Dâvûd<sup>31</sup> veya Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde<sup>32</sup> bulunan metinler tercih edilebilir.

DİB 2023 365 yapraklı takvimde kullanılan bazı hadislerin kaynakları incelendiğinde birinci dereceden olmayan hadis kaynaklarının kullanıldığı görülmüştür. Önceki yıllarda hazırlanmış bir takvimde kullanılan kaynakların birinci dereceden olmayan hadis kaynakları olması ve rivâyet kitaplarının yerine özel amaçlı kitapların kaynak gösterilmesi şeklinde iki sorunu bulunurken,<sup>33</sup> 2023 takviminde sadece birinci dereceden olmayan hadis kitaplarının kaynak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

## 2.2. Kaynak Gösterme Tekniği

Bu takvimin ön yüzünde 46, arka yüzünde 170 ve arka yüzü metin içinde 110 olmak üzere toplamda 347 tane hadis bulunmaktadır. Bütün ilim

27 Müsned türü eserlerde sahâbiler harf sırasına göre sıralanarak hadisleri konularına bakılmadan dizilir. Bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 282.

28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/75 (No. 20430).

29 Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyâd: Mektebtü’l- Meârif, 2003), “Edeb”, 110:

اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ.

30 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessetü’r-Risâle, 1993), 3/300 (No. 1023):

اللهم إني أعوذ بك من العجز والكسل والبخل والهرم والقسوة والغفلة والذلة والمسكنة وأعوذ بك من الفقر والكفر والشرك والنفاق والسمعة والرياء وأعوذ بك من الصمم والبكم والجنون والبرص والجذام وسوء الأسقام.

31 Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَالْقِلَّةِ وَالذَّلَّةِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ

32 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/287 (No. 8643): اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْفَقْرِ وَالْقِلَّةِ وَالذَّلَّةِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ

33 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 10-12.

dallarında olduğu gibi Hadis ilminde de bilginin kaynağına atıfta bulunmak önemlidir. Çeşitli dönemlerde farklılık göstermiş olsa bile hadisin bulunduğu kitaba, bâba, hadis numarasına, cilt ve sayfa numarasına işaret edilir. Diyanet'in takvimlerinde bu hususa özen göstermesi beklenmektedir. Ancak bazı takvim sayfalarında bu durumun göz ardı edildiği görülmektedir.

Kaynak gösteriminde bir standart olmamakla beraber 325 hadise kaynak gösterildiği, sadece bir hadisin kaynağına işaret edilmediği tespit edilmiştir. 16 Nisan 2023 arka yüzde bulunan; “İslam dini beş esas üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın kulu ve Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucunu tutmak.” hadisi kaynak verilmeden kaydedilmiştir.<sup>34</sup>

Takvimin hadis kaynaklarını gösterme açısından; kaynak gösteriminde bir kalıbın bulunmaması, aynı eser için farklı atıfların kullanılması, birden fazla kitabı olan yazarın kitabının adı verilmeden sadece müellifin isminin verilmesi, kullanılan eserlerin basım bilgisinin bulunmaması, cilt ve sayfa numarası veya bab ve hadis numarası gibi bilgilerin eksik veya yanlış olması gibi sorunları bulunmaktadır. Her bir sorun ayrı olarak örneklendirilecektir.

### 2.2.1. Aynı Kaynak İçin Farklı Atıf Kullanılması

Hadislerin kaynaklarına işaret edilirken aynı esere, farklı yerlerde başka şekillerde atıfta bulunulmuştur. Bazen eser ve yazarın ismi beraber verilirken bazen sadece kitabın ismi, bazen kitabın tam ismi, bazen de kitap adının kısaltması zikredilmiştir.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* adlı çalışmasından alıntılanan rivâyetlerde bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Meselâ “Ben, atam İbrahim’in duası, kardeşim İsa’nın müjdesi ve annem Âmine’nin rüyasıym.”<sup>35</sup> hadisi için “Müsned, 4/127” şeklinde atıf yapılırken, “Allah’ım! Bize imanı sevdire, kalplerimizi imanla süsle! Bize küfrü, itaatsizliği ve isyanı sevdirmeyen, kerih göster!”<sup>36</sup> hadisine “İbn Hanbel, III, 424” şeklinde atıfta bulunulmuştur. Bir başka yerde ise “Allah’ım! Bütün işlerimizin sonucunu güzel eyle, dünyada rezil olmaktan ve ahiret azabından bizi koru.”<sup>37</sup> hadisi için aynı esere, “Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/181” şeklinde hem müellif hem de eser ismiyle atıf yapılmıştır.

34 Bu konuda 2006 takvimine göre gelişme olmuştur. Zira o yıl takvimde kaynak gösterilmeyen 6 hadis bulunmaktadır: Bk. Çiftçi, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi*, 14.

35 10 Ocak 2023, Arka yüz.

36 30 Ocak 2023, Arka yüz.

37 26 Şubat 2023, Arka yüz metin içi.

“Allah’ım fakirlikten, küfürden, şirkten, nifaktan ve görsün duysunlar diye yapılan amelden sana sığınırım.”<sup>38</sup> hadisinin kaynağı “İbn Hibban. Sahih, III, 300” şeklinde hem müellif hem de eser ismiyle gösterilmişken, “Allah’ım! Senin kolaylaştırdığından başka yol yoktur. Ancak Sen istersen zoru kolaylaştırırsın.”<sup>39</sup> hadisi “İbn Hibbân, Ed’iye, 974” şeklinde eser ismi zikredilmeden kaynak gösterilmiştir.

### 2.2.2. Birden Fazla Kitabı Olan Yazara Sadece İsmen İşaret Edilmesi

Takvimde birden fazla eseri olan bazı yazarlara sadece adıyla atıf yapılması, zikredilen hadisin yazarın hangi kitabından alındığının anlaşılabilmesi sebebiyle okuyucunun bilgiye ulaşmasını zorlaştırdığı gibi teknik açıdan da sorun oluşturmaktadır.

“Sözlerin en doğrusu Allah’ın Kitabı’dır. Yolların en iyisi Muhammed’in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde) sonradan uydurulanlardır. Ve her bidat dalalettir.”<sup>40</sup> hadisi için “İbn Hanbel, III, 310” şeklinde referans verilmiştir. İbn Hanbel’in kim olduğu, cilt ve sayfa numarası kaydedilen hadisin hangi eserden alındığı okuyucunun tahminine bırakılmıştır. Hadis ile meşgul olan kimseler, İbn Hanbel ile Ahmed b. Hanbel’in ve ünlü eseri *Müsned*’in kastedildiğini düşünebilir. Ama takvimi okuyan herkesin bu bilgiye sahip olması beklenemez.

“(Allah’ım!) Göz açıp kapayınca kadar beni nefsimle bırakma.”<sup>41</sup> hadisine “Ebû Ya’lâ, Zikir ve Dua, 914” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Atıf olarak adı geçen müellifin Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) olması tahmin edilebilir. Yine Ebû Ya’lâ’nın *el-Müsned* adlı meşhur bir eseri vardır. Atıf yapılırken Ebû Ya’lâ’nın hangi eserinin kaynak alındığına işaret edilmemesi hadis bilgisi olmayan okuyucular için bir yapbozu tamamlamaya çalışmak gibidir.

“Allah’ım!... Fazlı kereminle beni senden başkasına muhtaç eyleme.”<sup>42</sup> hadisine “Hâkim, De’avât, No: 1973” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Hâkim’in namından dolayı Hâkim en-Neysâbûrî olabileceği tahmin edilse de rivâyetin onun hangi kitabından alıntılandığı konusu kapalı kalmış ve okuyucunun tahminine bırakılmıştır.

38 17 Ocak 2023, Arka yüz.

39 30 Temmuz 20203, Arka yüz.

40 15 Ekim 2023, Arka yüz.

41 30 Kasım 2023, Ön yüz.

42 24 Ocak 2023, Ön yüz: Hâkim, Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İl-miyye, 2002), 1/721 (No. 1973): اللهم اكفني بحلالك عن حرامك و اغنني بفضلك عن سواك.

### 2.2.3. Eser İsmi'nin Olmaması

Takvimde; "Kıyamet gününde diğer peygamberlerin de havuzlarının bulunacağını, onların havzın başına gelecek ümmetlerinin çokluğu ile övüneceklerini, Hz. Peygamber'in de kendi havzına gelecek ümmetinin diğerlerinininkinden fazla olacağını ümit ettiğine dair rivayetler vardır."<sup>43</sup> bilgisi verildikten sonra kaynak "Taberânî, VII, 212" şeklinde verilmiştir. Anlaşıldığı üzere bu atıfta cilt ve sayfa numarası verilmiş, ancak Taberânî'nin hangi kitabı olduğuyla ilgili bilgi verilmemiştir.

### 2.2.4. Kullanılan Eserlerin Basım Bilgisinin Bulunmaması

Çalışmalarda yer alan bilgilere kaynak verilmesi, okuyucunun bu kaynaklara kolayca müracaat edebilmesi içindir. Bu durum takvim hadislerinin, bir kaynak gösterme standardı olmasını gerektirmektedir. Çünkü Hadis alanında pek çok eser yazılmış, bu eserler üzerine tercüme, muhtasar, şerh türü çalışmalar yapılmış ve bu eserler zaman içerisinde tekrar gözden geçirilip yeni baskılarla okuyuculara ulaştırılmıştır. Bu sebeple hadisin kaynağının tam olarak gösterilmesi yani eserin tam isminin, şerh, tercüme, muhtasar, derleme olarak türünün, basım yılının, cilt sayısının, rivâyetin bab isminin, numarasının açıkça gösterilmesi gerekmektedir.

Takvimde bu bilgilerin eksik olması, kullanılan hadislere ulaşmayı zorlaştırmış ve ciddi bir vakit kaybına sebep olarak hadislerin el yordamıyla bulunmasına sebep olmuştur. Eserlerin basım bilgisine yer verilmemesi takvim yaprağını tasarruflu kullanmaktan kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda takvimin sonuna hadislerin geçtiği kaynakları gösteren bir kaynakça eklenerek takvimin önsöz sayfasında da buna değinilebilir.

"Allah'ım! Benim yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzelleştir."<sup>44</sup> hadisi için "İbn Hanbel, I, 403" kaynağı verilmiştir. Hadis, *Müsned*'in 1. cildinin 403. sayfasında bulunmamıştır. Bu baskı farkından olmalıdır, çünkü hadisin *Müsned*'de üç yerde geçtiği tespit edilmiştir.<sup>45</sup>

### 2.2.5. Eserin Cilt ve Sayfa, Hadisin Bab ve Numara Bilgilerinin Noksan ve Çelişkili Olması

Takvimde zikredilen hadislerin dipnotlarında cilt, sayfa, bab ve hadis numarasına ilişkin bilgiler verilirken belli bir biçimin olmadığı dikkat çekmiştir. Bazı dipnotlarda bab adı yazıldıktan sonra yanına rakamla hadisin numarası yazılmış, bazı dipnotlarda ise bab ismi yazılmadan sadece numara

43 14 Eylül 2023, Metin içi.

44 7 Mayıs 2023, Ön yüz.

45 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/373; 40/456; 42/125.

verilmiştir. Sayılar bazen roma rakamıyla gösterilmiş, hadislerin çoğunluğunda sayfa numarasından hadis numarasına kadar tüm ayrıntılar yazılmış olmasına rağmen belirli bir standardın olmaması, kaynağa ulaşmada zaman kaybına sebep olmaktadır.

Buhârî'den nakledilen; *“Bir kere Peygamber (s.a.v) birtakım çizgiler çizerek şöyle buyurdu: İşte bu çizgi insanın umduğu emelidir. Şu çizgide eceldir. İnsan uzaktaki emelini beklerken kendisine en yakın olan ecel ansızın geliverir.”*<sup>46</sup> hadisi için “Buhârî, Rikak, 4, VII, 171” şeklinde kaynak göstermiştir. Bir başka sayfada yine Buhârî'den nakledilen “Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşer zihninin tasavvur edemeyeceği mutluluklar hazırladım” kutsî hadisi için “Buhârî, “Tefsir”, 32/1” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Farklı bir başka yaprakta da “İki nimet vardır ki insanların çoğu (bu nimetler konusunda) aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.”<sup>47</sup> hadisine de “Buhârî, Rikâk, 1” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Görüldüğü üzere dipnot vermede bir format yoktur ve buna ilişkin bir açıklama da bulunmamaktadır. Bunun için dipnotlardaki sayılar cilt ve sayfa numarası olabileceği gibi, bu sayıların bab ve hadis numarası olması da mümkündür. Kaynakta kitabın basım bilgisinin de bulunmaması sebebiyle hadise ulaşmak için tüm bu seçenekleri sırayla denemek gerekecektir.

*“Bir gün Hz. Peygamber (sav) bir şey taşıyarak Hz. Âişe'nin yanından çıkan bir kadınla karşılaştı ve ona “Bu nedir?” diye sordu. Kadın, “Bunu Âişe'ye hediye ettim ama kabul etmedi.” dedi. Hz. Peygamber, Âişe'nin yanına girince ona, “O kadının hediyesini kabul etseydin ya!” dedi. Âişe, “Yâ Resûlallah, o muhtaç birisi ve getirdiği hediyeye benden daha çok ihtiyacı var.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Peki hediyesini kabul edip ona daha iyi bir şey veremez miydin?”*<sup>48</sup> hadisine “Abdürrezzâk, Musannef, X, 44” şeklinde kaynak gösterilmiş ancak sayfa numarasının 449 olması gerekirdi.

*“Hamd etmek, şükürün başıdır. Allah'a hamdetmeyen şükür de etmemektedir.”*<sup>49</sup> hadisine “Beyhakî, Şuabü'l-îmân, IV, 96” şeklinde kaynak gösterilmiştir. Ancak hadis işaret edilen bulunamamıştır. Kısa bir aramadan sonra farklı bir

46 7 Kasım 2023, Arka yüz metin içi.

47 6 Ocak 2023, Ön yüz.

48 20 Nisan 2023, Arka yüz metin içi.

49 10 Kasım 2023, Arka yüz.

ciltte tespit edilmiştir.<sup>50</sup>

Takvimde aynı hadis dipnotta farklı şekillerde gösterilmektedir. “Cennete girecek olan topluluklardan öyleleri vardır ki kalpleri kuş kalbi gibidir.”<sup>51</sup> hadisi için “Müslim, Cennet, 27; Ahmed b. Hanbel, II, 321” şeklinde iki kaynak verilmiştir. Ancak bir eserin hem bab ismi hem hadis numarası verilirken, diğer eserin adı bile verilmemiştir ki bu durum Buhârî örneğine göre daha büyük tutarsızlıktır.

Eserlerin cilt, sayfa numaraları, hadislerin bab ve numara bilgileri eksik veya tutarsız olduğu gibi imla ve noktalamada da tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Buhârî, “Bed’ül-halk”, 8 (Çift tırnak işareti var),<sup>52</sup> Müslim, Cenâiz 104 (Virgül yok),<sup>53</sup> Tirmizî, “Menâkıb”, 16 (Çift tırnak işareti var),<sup>54</sup> Buhârî, İman, 26 (Takvim genelinde İmân şeklinde)<sup>55</sup> verilebilir.

Bu tutarsızlıklar, takvimde birden fazla yazarın olmasından ve her bir yazarın kendi tekniğiyle yazmasından kaynaklanabilir. O halde kaynak vermede bir formatın belirlenmesi, takvime bütünlük sağlama açısından hem yazarlara kolaylık sağlayacak hem de okuyucuya faydalı olacaktır.

2023 takviminde,<sup>56</sup> tek başına eser veya müellif ismi yazılan<sup>57</sup> veya kaynağı açıklayıcı nitelikte olmayan dipnotlar<sup>58</sup> bulunmamaktadır. Ancak takvimin yukarıda örneklendirilen konularda eksikleri vardır. Diyanet gibi pek çok akademisyeni bünyesinde barındıran bir kurumun, en yüksek baskılı yayını olan ve her yıl yeniden basılan 365 yapraklı takvimi hazırlarken daha titiz olması beklenmektedir.

### 3. Hadislerin Sıhhat Sorunları ve Takvim Yazarı Hatalarından Kaynaklanan

---

50 Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 6/230 (No. 4085): الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ، مَا شَكَرَ اللَّهُ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُهُ.

51 7 Ekim 2023, Arka yüz.

52 21 Temmuz 2023, Arka yüz.

53 12 Kasım 2023, Arka yüz.

54 7 Ocak 2023, Arka yüz metin içi.

55 17 Mart 2023, Arka yüz.

56 2006 ve 2023 takvimleri kıyaslandığında, kaynak gösterme tekniği açısından gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiş olduğu söylenebilir.

57 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 19-20.

58 Meşarık, c.2, s.107 gibi. Bk. Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 17.

## Durumlar

2023 yılı 365 yapraklı takviminde 346 hadis tespit edilmiştir. Bu bölümde, makalenin sınırlarını aşacağı için takvimin bütün hadislerinin sıhhati tek tek incelenmeyecek ve hükümlerine ayrı ayrı işaret edilmeyecektir. Amaç, konunun anlaşılmasını sağlayacak örnekler vermek, böylece takvim gibi yaygın kullanılan dini bir yayında bulunmaması gereken sahih olmayan hadislerin varlığını göstermektir.

### 3.1. Hadislerin Sıhhat Sorunu

Bu bölümde incelenecek hadisler, sadece isnad açısından değerlendirilmiş, metin tenkidine değinilmemiştir. Buna göre sıhhat problemi olan hadislere şu örnekler verilebilir:

1- “Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.”<sup>59</sup> hadisine “Tirmizî, Birr, 33” kaynak gösterilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

ما نحل والد ولدا من نحل أفضل من أدب حسن

Tirmizî bu hadisin “garib” olduğunu söylemiş ve “bu hadisi sadece Âmir b. Ebî Âmir tarikiyle bildiklerini” ve “mürsel” olduğunu eklemiştir.<sup>60</sup> Tîbî (ö. 743/1343) bu senedle ilgili iki ihtimal vardır demiştir: Eyyûb’un dedesi Amr ise bu durumda hadis mürsel olur. Büyük dedesi sahâbî olan Saîd b. el-Âs ise bu durumda sened muttasıl olur. Ayrıca Buhârî de Eyyûb’un dedesinden naklini sahih kabul etmemektedir.<sup>61</sup> Buhârî ve Tirmizî’nin Eyyûb’un dedesinden semanı sahih kabul etmemede birleşmeleri sebebiyle bu hadis zayıf kabul edilmelidir.

2- “Allah’ım! Bana doğru olanı ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru.”<sup>62</sup> hadisine “Tirmizî, De’avât, 70” kaynak gösterilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

اللهم ألهمني رشدي وأعدني من شر نفسي

Tirmizî hadisin “garib” olduğunu<sup>63</sup> söylemiştir. Senedde yer alan râvi Şebîbe b. Şeybe, Nesâî ve Dârekutnî tarafından “zayıf”<sup>64</sup> denilerek cerh

59 15 Eylül 2023, Arka yüz; 11 Ekim 2023, Arka yüz; 23 Kasım 2023, Arka yüz.

60 Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Utve Avd (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977), 4/337.

61 Alî el-Kârî, Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 2002), 8/3118.

62 7 Aralık 2023, Ön yüz.

63 Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 5/520.

64 Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrût: Dâru’l-Meâ’rif, 1963), 263.



edilmiştir. Ebû Muâ'viye'nin isminin Muhammed b. Hâzim olduğu söylenmiş ve hakkında "sika, sadûk, 'Ameş'in rivâyetlerinde sika, diğer râvilerden naklinde ızdırab (hadislerinde dengesizlik vardır) <sup>65</sup> ve tedlisi<sup>66</sup> vardır." denilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

3- "Allah'ım! Senden seni sevmeyi, seni seven kişiyi sevmeyi ve senin sevgine ulaştırman ameli isterim. Allah'ım! Senin sevgini bana kendimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevimli eyle."<sup>67</sup> hadisine "Tirmizî, Daavât, 72" şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

اللهم إني أسألك حبك وحب من يحبك والعمل الذي يبلغني حبك اللهم اجعل حبك أحب إلي من نفسي وأهلي ومن الماء البارد

Tirmizî hadis için "hasen garib" demiştir.<sup>68</sup> İbn Hacer, senedde yer alan Abdullah b. Rabî'a ed-Dımeşkî'nin "meçhûl" olduğunu söylemiştir.<sup>69</sup> Dolayısıyla hadisin zayıf olduğu söylenebilir. Bu hadis yerine Tirmizî'nin eserinin Tefsir bölümünün 35. babında kendisinin de hasen-sahih olarak değerlendirdiği hadis seçilebilirdi.<sup>70</sup>

4- "Cuma günü öyle bir an vardır ki kul o anda Allah'tan bir şey dilerse Allah mutlaka ona istediğini verir."<sup>71</sup> hadisine "Tirmizî, Cum'a, 2" şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

إن في الجمعة ساعة لا يسأل الله العبد فيها شيئاً إلا آتاه إياه

Tirmizî hadis için "hasen garip" demiştir.<sup>72</sup> Senedde yer alan Kesîr b. Abdillâh b. Amr için Ebû Dâvûd "kezzâb (yalancı)"<sup>73</sup> demiştir.<sup>74</sup> Bu sebeple hadisin zayıf olduğu söylenmelidir. Bu zayıf hadis yerine Müslim'in

65 Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 9/76.

66 Suyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Esmâü'l-müdellesîn*, thk. Mahmûd Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992), 83.

67 16 Ocak 2023, Arka yüz.

68 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 5/523.

69 İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 245.

70 Tirmizî, "Tefsir", 35.

71 20 Ocak 2023, Arka yüz.

72 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 2/361.

73 Kezzâb: Cerhin bir veya ikinci mertebesidir. Kezzâb olarak cerh edilen râvinin hadisi hiçbir surette alınmaz. Bk. Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 150.

74 Mizzî, Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 24/138.

naklettiği “Onda öyle bir saat vardır ki, şayet bir müslüman kul namaz kılarken o saate rastlar da Allah’tan bir şey isterse Allah, ona dilediğini mutlaka verir.”<sup>75</sup> veya Ebû Dâvûd’un tahric etmiş olduğu “O günde bir an vardır ki, onda Allah’tan birşey isteyip de Allah’ın istediğini vermediği hiç bir müslüman bulunmaz.”<sup>76</sup> hadisi tercih edilebilirdi.

5- “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir.”<sup>77</sup> hadisine “Tirmizî, Birr, 15” şeklinde kaynak verilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويؤفر كبيرنا ويأمر بالمعروف وينه عن المنكر

Tirmizî hadis için “garib” demiştir.<sup>78</sup> Senedde yer alan Leys b. Ebî Süleym için İbn Sa’d (ö. 230/845) “âbid, zâhid bir insandır ama hadiste zayıftır”, Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) “zayıf” demiştir.<sup>79</sup> Şerîk hakkında Nesâî, “leyse bi’l-kaviy (kuvvetli değildir)” diyerek cerh etmiştir.<sup>80</sup> Cerh edilen râviler sebebiyle hadis zayıftır. Zayıf bir hadis yerine aynı babda olan diğer hadisler tercih edilebilirdi.

6- “Komşuna ihsanda bulun, mümin ol. Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol. Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür.”<sup>81</sup> hadisi “Tirmizî, Zühd, 2” olarak kaydedilmiştir. Hadisin metni şöyledir:

... وأحسن إلى جارك تكن مؤمنا وأحب للناس ما تحب لنفسك تكن مسلما ولا تكثر الضحك فإن كثرة الضحك تميت القلب

Tirmizî hadisi kaydettikten sonra; “Hadis garibdir, Ca’fer b. Süleymân’dan başka tarikle bilmiyoruz. Ayrıca el-Hasan, Ebû Hüreyre’den hadis işitmemiştir.” açıklamasını yapmıştır.<sup>82</sup> Buradaki el-Hasan, Hasan Basrî’dir. İbn Hacer, onun her ne kadar meşhur faziletli bir fâkih olsa da çok

<sup>75</sup> Buhârî, “Talâk”, 23; Müslim, “Cum’a”, 852.

<sup>76</sup> Ebû Dâvûd, “Salât”, 202.

<sup>77</sup> 11 Şubat 2023, Arka yüz.

<sup>78</sup> Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 4:322.

<sup>79</sup> İbnü’l-Keyyâl, Ebû’l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kevâkibü’n-neyyirât fî ma’rifeti men ihtelata mine’r-ruvâti’s-sikât*, thk. Abdülkayyûm Abdü Rabb (Beyrût: Dâru’l-Me’mûn, 1981), 493.

<sup>80</sup> Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, 11/202.

<sup>81</sup> 21 Şubat 2023, Arka yüz.

<sup>82</sup> Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 4/551.

fazlaca irsal<sup>83</sup> yaptığını söylemiştir.<sup>84</sup> Bu sebeple hadisin zayıf olduğu söylenmelidir.

7- *Resûlullah (sas) (Medine'de) dolaşırken yüksekçe bir bina gördü ve şöyle buyurdu: "Mutlaka gerekli olan binalar dışında, yapılan her bina, sahibi için bir vebaldir."*<sup>85</sup> hadisinin kaynağı "Ebû Dâvûd, Edeb, 156" şeklinde verilmiştir. Verilen kaynakta ilgili hadis bulunamamış, genel bir aramadan sonra hadisin kaynağının "Ebû Dâvûd, Edeb, 170"<sup>86</sup> olduğu tespit edilmiştir. Hadisin senedinin zayıf olduğu söylenmiştir.<sup>87</sup>

8- "(Ey) Sıkıntıları gideren, kederleri kaldıran, zor durumda kalanların dualarına icabet eden, dünya ve ahiretin rahman ve rahimi olan Allah'ım! Sen bana merhamet edersin, Senden başka kimsenin merhametine ihtiyaç bırakmayan bir merhametle bana merhamet et."<sup>88</sup> hadisine "Hâkim, Dua, I, 515" şeklinde eser ismi belirtilmeden kaynak verilmiştir. Hadisin sened ve metni şöyledir:

... اللهم فارح الهم كاشف الغم مجيب دعوة المضطرين رحمن الدنيا والآخرة ورحيمها أنت ترحمني فارحمني برحمة تغنيني بها عن رحمة من سواك<sup>89</sup>

Hâkim hadisle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: Buhârî, senedde yer alan iki isim Yûnus b. Yezîd el-Eylî ve el-Hakem b. Abdillâh el-Eylî ile ihticac etmemiştir. Kısa bir araştırmayla İbn Hacer'in Yûnus b. Yezîd el-Eylî hakkında; "Zührî'den rivayet ettiğinde sika ama onun dışında hataları vardır." açıklamasına ulaşılmıştır.<sup>90</sup> Ahmed b. Hanbel "hadislerinin tamamı uydurmadır", es-Sa'dî ve Ebû Hâtîm (ö. 277/890) "yalancı (kezzâb)", Nesâî ve

83 İrsal: Tâbiînin sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den hadis nakletmesi demektir. Mürsel hadisler zayıftır. Bk. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 139, 213.

84 İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk. İbrâhîm ez-Zeybek- Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/389-391.

85 1 Mart 2023, Arka yüz.

86 Ebû Dâvûd, "Edeb", 170:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبِ الْقُرَشِيِّ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ الْأَسَدِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- خَرَجَ فَرَأَى قُبَّةً مُشْرِفَةً فَقَالَ « مَا هَذِهِ ». قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ هَذِهِ لِفُلَانٍ - رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ -. قَالَ فَسَكَتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى إِذَا جَاءَ صَاحِبُهَا رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يُسَلِّمُ عَلَيْهِ فِي النَّاسِ أَعْرَضَ عَنْهُ صَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ الرَّجُلُ الْعُضْبَ فِيهِ وَالْإِعْرَاضَ عَنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي لَأُنْكِرُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-. قَالُوا خَرَجَ فَرَأَى قُبَّتَكَ. قَالَ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى قُبَّتِهِ فَهَدَمَهَا حَتَّى سَوَّاهَا بِالْأَرْضِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّ يَرَهَا قَالَ مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةَ. قَالُوا شَكَا إِلَيْنَا صَاحِبُهَا إِعْرَاضَكَ عَنْهُ فَأَخْبَرْنَا فَهَدَمَهَا فَقَالَ أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبِئَالٍ عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا مَا لَا إِلَاءَ مَا لَا. يَخْنَى مَا لَا بَدْ مِنْهُ

87 İbnü'l-Esîr Mübârek, *Câmi 'u'l-usûl li-ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1969), 1/614.

88 10 Eylül 2023, Arka yüz metin içi.

89 Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/514 (No. 1898).

90 İbn Hacer, *Takrîb*, 543.

Dârekutnî (ö. 385/995) “metrûku'l-hadis (hadisi terk edilir)” açıklamalarıyla el-Hakem b. Abdillâh'ı ağır bir şekilde cerh etmişlerdir.<sup>91</sup>

9- “Ey müminler! Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınımsız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmasınız: Bunlar, Allah'ın Kitabı ve peygamberinin sünnetidir.” Hadisinin kaynağı “Muvatta', Kader, 3” şeklindedir. Hadisin sened ve metni şöyledir.

و حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكَتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمَا بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

Hadisi İmam Mâlik (ö. 179/795) doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmiştir ki bu sebeple hadis mu'dal<sup>92</sup> ve zayıftır. Önceki yıllarda kaynaksız olarak yazılmış hadise, 2023 takviminde kaynak gösterilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak zayıf bir senedin kullanılmış olması yanlıştır.

Takvimin bütün hadislerinin sıhhatini tek tek inceleme imkanı olmadığı için seçilen yukarıdaki 9 hadis incelenmiştir. Bu örneklerde Tirmizî ve Hâkim'den alınan hadislerde onların rivâyet hakkındaki değerlendirmelerinin dikkate alınmadığı açık bir şekilde görülmüştür. Genel olarak takvim hadislerinin alındığı kaynaklardaki açıklamaların dikkate alınmadığı ya da kısa bir araştırmayla hadisin sıhhati hakkında bilgi sahibi olunabileceken araştırmaların yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum ihmalkârlığı dolayısıyla intihali akıllara getirmektedir. Üstelik modern dünyada bilginin doğru ya da yanlış olduğuna bakılmaksızın yayılma hızı da dikkate alındığında konunun önemi artmaktadır. Çünkü Diyanet takviminde bulunan hadisler, internet ortamında kaynak olarak gösterilmektedir.<sup>93</sup> 2023 Takvimi, önceki yıllarda yapılan çalışmalarda da işaret edildiği gibi takvimde bulunan hadislerin sıhhat yönünden araştırılması gerekliliği konusunda pek fazla ilerlemenin olmadığı düşünülmektedir.<sup>94</sup> Takvim yazarlarından konu

91 Zehebî, *Mîzânü'l-i 'tidâl*, 1/572.

92 Mu'dal: Senedinde peş peşe iki veya daha fazla râvisi düşmüş olan zayıf hadistir. Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 194.

93 <https://www.diyanehaber.com.tr/borclular-ve-gecim-sikintisi-cekeler-icin-dua> (Erişim 2 Aralık 2023.); <https://twitter.com/kocaelihh/status/1410890644319571972> (Erişim 2 Aralık 2023.); <https://www.igmg.org/tr/iyiligi-emretmek-koetueluekten-menetmek/> (Erişim 2 Aralık 2023.).

94 2006 yılı takvimi üzerine yapılan çalışmada eserde zayıf veya uydurma hadislerin yer aldığı tespitinde bulunulmuştur. Bk. Çiftçi, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi*, 67. 2022 yılı takvimi üzerine yapılan çalışmada ise takvimde zayıf ve uydurma rivâyetler olarak isimlendirilen hadislerin bulunmadığı, araştırma yöntemi olarak hadislerin makbul ve merdud olarak ikiye

hakkında öncelikle sened ve metin yönünden tenkide uğramamış hadisleri tercih etmeleri beklenmektedir. Takvim hadisleri içerisinde uydurma hadis bulunmamaktadır.

### 3.2. Yazar Hataları

Buraya kadar verilen örneklerden yola çıkarak takvimde bulunan bütün hadislerin sahih olduğu söylenemez. Ancak takvimin geniş kitlelere hitap ettiği düşünülecek olursa, hadislerin sıhhat yönünden incelemesini yapmak ve sahih hadisleri tercih etmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber takvim yazarlarının tercüme ve yazım yanlışları yaptıkları gözlemlenmiştir.

1- “Allah’ım! Receb ve Şaban aylarını hakkımızda mübarek eyle, bizi Ramazan ayına ulaştır.”<sup>95</sup> hadisi için “İbn Hanbel, Müsned, 1, 259” şeklinde referans verilmiştir. Hadisin sened ve metni şöyledir:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ

Metinde geçen بَارِكْ fiili bir yerde “mübarek kıl” diğer yerde de “ulaştır” olarak tercüme edilmiştir. Kelimenin anlamından uzaklaşmadan “mübarek kıl” şeklinde tercüme yapılması uygun olacaktır. Yapılan bu hataya daha önce dikkat çekilmiş olmasına rağmen takvim hazırlanırken bu uyarıların hiç dikkate alınmadığı,<sup>96</sup> aradan 17 yıl geçmiş olmasına rağmen aynı yanlışın iki kere tekrarlandığı görülmüştür. Ayrıca senedde bulunan râvilerden Ziyâd en-Nümeyrî “zayıf”,<sup>97</sup> Zâide b. Ebi’r-Rukâd “münkeru’l-hadis”<sup>98</sup> denilerek cerh edilmiştir. Dolayısıyla bu hadisin isnadı zayıftır.

2- “Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bir kimse oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, (sakın bozmasın). Çünkü onu Allah yedirmiş, içirmiştir.”<sup>99</sup> hadisine “Buhârî, Savm, 7” kaynak verilmiştir. Halbuki Savm, 7’de bulunan; “Hz. Peygamber Cebrail’le buluştuğu zamanlarda esen rüzgârdan daha cömert olurdu.”<sup>100</sup> hadisidir. İlk hadisin kaynağı “Buhârî, Savm, 26” olmalıydı. Takvimde yer alan iki hadisin kaynağının karıştırılmış olduğu

---

ayrıldığı ve takvimde bulunan hadislerin çoğunun makbul hadis az bir kısmı ise merdud hadis olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bk. Arslan, *Takvimlerde Hadis Kültürü-2022 Diyanet Takvimi Örneği-*, 165.

95 23 ve 26 Ocak 2023; Arka yüz metin içi.

96 Çiftçi, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi, 56.

97 Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/493; İbn Hacer, *Takrîb*, 160.

98 İbn Hacer, *Takrîb*, 160.

99 6 Nisan 2023, Ön yüz.

100 12 Nisan, Arka yüz metin içi.

görülmemektedir. Bu konuda daha titiz olunması beklenilmektedir.

3- “Çocuklarınız arasında adaletle davranın, oğullarınız arasında adaleti gözetin.”<sup>101</sup> hadisine “Ebû Dâvûd, Büyû’, 83” referans olarak gösterilmiş. Sünen’in Büyû’ bölümünde 36 bab vardır. Sünen’in Büyû’ ve İcâra bölümleri birleştirilerek bablara sayı verildiğinde hadisin 85. babda olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.<sup>102</sup> Ancak bütün okuyucular bu imkana sahip değildir. Bu baskıda metin; “اغْدُلُوا بَيْنَ أبنَائِكُمْ اغْدُلُوا بَيْنَ أبنَائِكُمْ” şeklindedir.

4- “Lezzetleri yok edeni (yani ölümü) çok hatırlayın.” hadisi için “Nesâî, Cenâiz, 3” bilgisi verilmiştir. Hadisin Arapça metni “أكثرُوا ذكر هادم اللذات” şeklindedir ve metinde ölüm kelimesi geçmemektedir. Kelime parantez içine alınarak eklemeye yapıldığına işaret edilmiştir. Ancak kısa bir aramadan sonra “أكثرُوا ذكر هادم اللذات يعني الموت” hadisinin Tirmizî, “Zühd”, 4’de olduğu tespit edilebilirdi.

5- “Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davranandır.”<sup>103</sup> hadisine “Tirmizî, Radâ, 11” olarak kaynak verilmiştir. İlk bakışta hadisin Tirmizî’nin orijinal eserinden alındığı izlenimi uyanmaktadır. Ancak işaret edildiği yerde hadisin metni şöyledir:

أكمل المؤمنین إیماناً أحسنهم خلقاً وخياركم خياركم لنسائهم خلقاً

Görüldüğü gibi tercümede خلقاً kelimesinin anlamı ve davranmak fiilinin karşılığı yoktur. Sünen için yapılmış bir tercüme kitabında hadis; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Müminlerin iman bakımından en olgun olanları ahlak yönünden de en güzel olanlarıdır. Sizin iyileriniz kadınlarına iyi davrananlardır.”<sup>104</sup> şeklinde tercüme edilmiştir. Hadisin bu kaynaktan ilhamla alındığı yani eserin aslının değil de tercümesinin kullanılmış olduğu söylenebilir.

6- Takvimde Kur’ân öğretimi konusunda iki hadis yer almaktadır: Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 15’de bulunan hadis; “Sizin en hayırlınız, Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir.”<sup>105</sup> şeklinde tercüme edilmiştir. Hadisin metni “خيركم من علمه”dür. Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân, 21’de yer alan hadis “Sizin en hayırlılarınız, Kur’an’ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.”<sup>106</sup> şeklinde tercüme edilmiştir. Hadis metni “خيركم من تعلم القرآن وعلمه”dür. Aynı Arapça metni farklı

101 27 Ocak Cuma, Ön yüz: اغْدُلُوا بَيْنَ أبنَائِكُمْ اغْدُلُوا بَيْنَ أبنَائِكُمْ

102 Ebû Dâvûd, “Büyû’”, 85.

103 16 Kasım 2023, Arka yüz.

104 Abdullah Parlıyan, Sünen-i Tirmizî Tercemesi (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), 171.

105 4 Kasım 2023, Arka yüz.

106 28 Ağustos 2023, Arka yüz.

tercüme etmek tutarsızlıktır. Bu tutarsızlık, babın okunuşunda da (Fezâilü'l-Kur'ân/ Fedâilü'l-Kur'ân) görülmektedir.

7- Müslim. Birr, 34'de bulunan “ إن الله لا ينظر إلى صوركم وأموالكم ولكن ينظر إلى قلوبكم وأعمالكم ” hadis takvimde aynı müelliften olmasına rağmen farklı tercüme edilmiştir. İki yaprakta “Allah, sizin görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”<sup>107</sup>, diğer iki yaprakta “Allah, suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”<sup>108</sup> şeklinde tercüme edilmiştir. Aynı müellifin aynı hadisini farklı farklı tercüme etmek anlam değişmese bile tutarsızlıktır.

Yüzyıllar boyunca âlimler, hadislerin sağlam bir şekilde korunup, sahih bir şekilde aktarılması için emek vermişlerdir. Bugünün dünyasında, hadisleri kitlelere ulaştırmada araç olarak kullanılan takvimlerin, verilen emeğe saygı duymak ve hadis mirasına sahip çıkmak adına titizlikle hazırlanması beklenmektedir. Yazar hataları yönünden 2023 takviminin önceki yıllara göre ilerleme kaydedilmediği düşünülmektedir. Yılda bir defa üç milyon tirajla basılan bir yayında bu hataların olması görmezden gelinemez.

### Sonuç

2023 takviminde 346 adet hadis bulunmaktadır. Takvimin küçük hacmine rağmen içerisinde bu kadar çok hadisin yer alması, onun önemli bir hadis kaynağı olduğunu göstermektedir. Takvimler önemli bir dini kaynak sayılırken, onların dijital dünyaya aktarılacak daha geniş bir kullanım alanına yayılması, önemini daha da artırmıştır. Takvimin hizmet alanının genişlemesi şeklinde ortaya çıkan bu durum, takvimi hazırlayan kişilerin de sorumlularını artırmaktadır. Ancak her türlü çalışmada olduğu gibi Diyanet takvimlerinde de bazı hata ve eksiklikler bulunmaktadır.

Takvimlerde rastlanan en büyük problem, hadislerin kaynak gösterimi konusunda bir standardın olmamasıdır. Bu durum kaynak seçimi ve kaynak gösterme tekniği şeklinde kendisini göstermektedir. Öncelikle takvimde yer verilmek istenen hadislerin birinci ve ikinci derece kaynaklardan seçilmesine özen gösterilmelidir.

Herhangi bir çalışmada hadislerin kaynağının belirtilmesi, hadislerin incelemeye açık olduğunu göstermektedir. Takvim yapraklarında hadislerin senedsiz olarak yazılması onların güvenilirliklerine zarar vermemektedir.

107 10 Mayıs 2023, Arka yüz; 22 Mayıs 2023, Arka yüz metin içi.

108 18 Nisan 2023, Arka yüz; 10 Mayıs 2023, Arka yüz.

Ancak en azından hadislerin alındıkları kaynakların doğru verilmesi, hadisleri incelemek isteyenlere araştırma imkânı sunacağından önemlidir. 2023 yılı takviminde kaynak gösterilmeyen 1 hadisin bulunduğu, ayrıca müellif adı, eser adı, kitabın cilt, sayfa veya bölüm, bab ve hadis numaralarının verilmesinde eksiklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu ve benzeri türde hatalarda eski takvimlere oranla azalma olmuştur. Ancak hiç olmaması beklenmektedir. Zira bu eksik ve hatalar, okuyucuya takvimin acemice ve özensizce hazırlandığı izlenimi vermektedir.

Diyanet takvimlerinde üzerinde durulması gereken diğer bir konu, hadislerin sıhhat problemidir. Takvimdeki hadislerin sayısal çokluğu tek tek sened-metin inceleme yapılmasını engellemiştir. Bu sebeple örneklem olarak seçilen hadisler incelenerek problemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu problemler, takvimde zayıf hadisler kullanılması, hadis tercümelerinde kelime eksikleri veya fazlalıklarının bulunması ve bazı hadislerin tercüme kitaplarından alınması şeklinde sıralanabilir. Bütün takvim okuyucularının hadis bilgisi, zayıfla sahih hadisi ayırt etmesine yetmeyecek bu durum da zayıf ve sahih hadislerin karışmasına ve zayıf hadislerin meşhur olmasına yol açacaktır. Geçmiş yıllardaki takvimlerle kıyaslandığında 2023 yılı takviminde uydurma hadislerin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Halkın çoğunluğunun hadis bilgisi, radyo-televizyon programları, ev sohbetleri, cami ve kurslarda dinlediklerinden, sosyal medya ve takvim yapraklarında okuduklarından oluşmaktadır. Bu sebeple takvim yaprakları için hadis seçilirken sadece sahih hadislerin seçilmesi uygun olacaktır. Çünkü, sahih hadislerin takvimler aracılığıyla meşhur olması, halkın doğru bilgiye ulaşmasını sağladığı gibi Hadis ilmine de katkıda bulunmuş olacaktır. Tespit edilen hataların düzeltilmesi için Diyanet bünyesinde bir redaksiyon heyetinin kurulması, eğer böyle bir heyet varsa heyette yetkin hadis hocalarına yer verilmesi önem arz etmektedir. Böylece toplumu sahih dinî bilgiye ulaştırmak gibi resmî bir görevi olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güvenilirliği artacaktır.

#### **Kaynakça**

- Alî el-Kârî, Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. 11 cilt. *Mirkâtü'l-mefâtih*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Arslan, Emine. Takvimlerde Hadis Kültürü- 2022 Diyanet Takvimi Örneği-. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı



- Yayınları, 2013.
- Atay, Rifat – Arslan, Halil. “Üç Dönem, Üç Takvim: 2002, 2007 ve 2011 Yılları Takvimleri Örneğinde Diyanet Söyleminin Analizi”. *Dini Araştırmalar* 20/52 (Aralık 2017): 141-157.
- Baz, Zeynep Türkan. *Yaygın Din Eğitimi Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinin Değerlendirilmesi (2008 ve 2018 Takvimleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Şu ‘abü’l-îmân*. thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî. Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu’l- Buhârî*. 9 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Çiftçi, Ayşe Nur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yeralan Hadislerin Tahric ve Tenkidi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyâd: Mektebtü’l- Meârif, 2003.
- Hâkim, Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ. Beyrût: 4 cilt. Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü’t-Tehzîb*. thk. Âdil Mürşid. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1999.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. 4 cilt. *Tehzîbü’t-Tehzîb*. thk. İbrâhîm ez-Zeybek- Âdil Mürşid. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. 8 cilt. *Sahihu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessetü’r-Risâle, 1993.
- İbnü’l-Esîr Mübârek. *Câmi’u’l-usûl li-ehâdîsi’r-Rasûl*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût. 19 cilt. Dımaşk: Mektebetü Dâru’l-Beyân, 1969.
- İbnü’l-Keyyâl, Ebü’l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kevâkibü’n-neyyirât fi ma ‘rifeti men ihtelata mine’r-ruvâti’s-sikât*. thk. Abdülkayyûm Abdü Rabb. Beyrût: Dâru’l-Me’mûn, 1981.
- Mizzî, Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü’l-Kemâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1980.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhi Müslim*. Riyâd: Beytül-Efkârî’d-Düveliyye, 1998.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 2001.
- Parlıyan, Abdullah. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. 3 cilt. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Suyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *Esmâü’l-müdellesîn*.

Soyal Şenol, Diyanet İşleri Başkanlığı Takvimlerinde Yer Alan Hadislerin Kaynak Problemi: 2023 Yılı Takvimi Örneği

Mahmûd Muhammed. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1992.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. thk. es-Seyyid Sâbık. Kâhire: Dâru'l-Cîl, 2005.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. Avd- Abdülmuhsin b. İbrâhîm. 10 cilt. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Utve Avd. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977.

Twittwer. "İHH Kocaeli". Erişim 2 Aralık 2023  
<https://twitter.com/kocaeliihh/status/1410890644319571972>.

Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Yenen, İbrahim- Sağır, Adem. "Yaygın Eğitsel Bir Metin Olarak Takvim: 2012 Yılı Diyanet Takvimi Örneği". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- II*. ed. Mustafa Kaya. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 6 cilt. Beyrût: Dâru'l-Meâ'rif, 1963.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnâût. 25 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985.